

Галина Карелова,

аспірант, Інститут проблем виховання
НАПН України
(м. Київ)

Halyna Karellova,

Postgraduate of the Laboratory of Moral and Ethical
Education of the Institute of Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
(Kyiv)

УДК: 37.015.31 : 17.022.1 – 053.6
ББК 74.201: 34

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОПТИМІСТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ ОСОБИСТОСТІ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF PERSON'S OPTIMISTIC ATTITUDE TOWARDS LIFE

У статті розглядаються теоретико-методологічні засади оптимістичного ставлення до життя особистості. Аналіз наукових праць з філософії, педагогіки і психології дозволяє виявити основні тенденції і підходи у розумінні сутності поняття „оптимістичне ставлення до життя“ у різні епохи та історичні періоди, знайомить з науковими підходами та пошуками у цій царині.

Ключові слова: оптимістичне ставлення до життя; теоретико-методологічні засади; старший підліток; позитивне начало; духовний розвиток; методи і прийоми виховання оптимістичного ставлення до життя.

The article deals with theoretical and methodological principles of person's optimistic attitude towards life. Analysis of scientific papers on philosophy, pedagogy and psychology reveals the main trends and approaches in understanding the essence of "optimistic attitude towards life" in different eras and periods of history, introduces scientific approach and researches in this field.

Key words: optimistic attitude towards life; theoretical and methodological principles; older adolescent; positive principle; spiritual development; methods and ways of upbringing optimistic attitude towards life.

В статье рассматриваются теоретико-методологические основы оптимистического отношения личности к жизни. Анализ научных трудов по философии, педагогике и психологии позволяет обнаружить основные тенденции и подходы в понимании сущности понятия „оптимистическое отношение к жизни“ в разные эпохи и исторические периоды, знакомит с научными подходами и поисками в этой области.

Ключевые слова: оптимистическое отношение к жизни; теоретико-методологические принципы; старший подросток; позитивное начало; духовное развитие; методы и приемы воспитания оптимистического отношения к жизни.

Постановка проблеми. Проблема оптимістичного ставлення людини до життя є однією з найбільш складних і дискусійних як у філософії, так і в педагогіці та психології.

Сучасне розуміння оптимізму ґрунтується на бадьорому і життєрадісному світовідчутті, вірі людини у власні можливості, в успіх, у краще майбутнє. Зазначений підхід передбачає впевненість індивіда у тому, що у світі панує справедливість, позитивне начало, добро, та усвідомлення людиною власної спроможності до духовного розвитку, морального удосконалення, творчої самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади оптимістичного ставлення до життя особистості не були предметом спеціальних наукових досліджень, однак деякі аспекти висвітлювалися у працях І.Д. Беха, О.М. Докукіної, К.О. Журби, В.О. Киричука, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського та ін.

Метою статті є розгляд теоретико-методологічних засад оптимістичного ставлення до життя особистості.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби визначити оптимістичне розуміння світу, природи, суспільства були зроблені ще в античні часи. Ці ідеї викладено у творах Сократа, Платона, Епікура, які вчили мистецтву самопізнання та насолоджуватись життям.

Мотиви оптимістичного ставлення до життя знаходимо у працях Платона „Діалоги“, „Держава“, „Закони“. Позитивне сприймання людиною її успіхів у судженнях філософа тісно пов'язано з його уявленнями про життєвий ідеал, сенс і мету життя, спонукальні мотиви людської діяльності.

Епікур вважав, що найбільшим досягненням людини в житті є звільнення від страхів та неприємних відчуттів, отримання від життя задоволення, серед яких найбільше – уміння запобігати стражданням і зберігати душевну рівновагу. Згідно з філософією Епікура людина у своєму житті прагне до щастя, яке приносить їй задоволення, що дарує саме життя. Однак філософ вважав, що не всі задоволення є благом, а лише ті, які є джерелом нашого щастя як душевного спокою та радості.

В епоху Середньовіччя розуміння оптимізму органічно пов'язується з життєвою активністю та духовною спрямованістю людини, пошуком шляхів сходження до Абсолюту, визначеного християнським ідеалом, що знайшло відображення у роботах Л.Бруні, Е.Роттердамського, Ф.Рабле, які пов'язували радість життя з громадською активністю. На думку філософів тієї епохи, принцип активності є одним з найактуальніших при намаганні досягти позитивних результатів у житті, оскільки саме він забезпечує досягнення успіху. „Успіх може „випасти“ твоєму сину, але краще навчити сина досягти його“ [2].

Огляд провідних філософських ідей доби Відродження дає можливість побачити перехідний характер цієї суперечливої і неоднозначної епохи, де нововведення перепліталися із середньовічною містиккою, оптимізм і високе призначення людини – з трагізмом і визнанням несумісності певних людських якостей (рішучості, упевненості з безвір'ям у власні сили, фаталізмом). Однак філософія пізнього Відродження дещо відмінна від гуманістичного оптимізму; в ній вже проявляються настрої скепсису, зневіри у позитивні творчі можливості людини.

В епоху Просвітництва латинське слово „оптимізм“ (optimus – найкращий) вживалося для характеристики нашого світу як найкращого з усіх можливих. У ті часи вважалося, що людина, спираючись на свій розум, не лише може, а й повинна перетворити середовище своєї життєдіяльності, зробити його сприятливим для подолання життєвих проблем, допомогти нужденним, чим підкреслювалася активність особистості, її добродійна спрямованість.

Дискусійним є твердження Р. Декарта у „Роздумах про метод“, „Початках філософії“ про те, що воля (яку він ототожнював з бажанням) ширша від розуму, спричинює відхилення людини від правильних основ життя. Вчений радив краще пізнати причини і дії; через сумніви шукати відповідь на питання, яке ставить перед нами життя та працювати над собою.

Природа оптимістичного ставлення до життя стала предметом роздумів Ж.-Ж. Руссо у творах „Трактати“, „Еміль, або про виховання“. Вищою метою існування людини філософ називав її щастя, але наголошував на необхідності оптимістичного бачення, прояву мужності та наполегливості для його досягнення.

Філософія Нового часу розкрила широкі перспективи людського пізнання і віри у власні можливості, стверджуючи оптимістичне бачення життя.

В основі оптимістичного ставлення до життя німецької класичної філософії лежить обґрунтований І.Кантом принцип людської активності. Люди, які живуть за цим принципом, навіть за несприятливих умов завжди знайдуть розумні основи життя, адже воно як феноменальне явище має абсолютну цінність, яка виникла у результаті випробування людської особистості перешкодами і стражданнями.

На думку Л. Фейєрбаха, людина має відчувати повноту свого життя, підноситися, звеличуватися. Досконала людина повинна мати силу волі, силу почуттів, обов'язково вірити в себе – тільки тоді вона може чогось досягти, коли вірить у своє майбутнє. Л.Фейєрбах проаналізував ідеї своїх попередників щодо створення досконалої людини у контексті людського самовизначення та самоствердження, тобто оптимістично налаштованої.

Просвітитель-гуманіст Г.С. Сковорода вважав, що кожна людина досягає успіху лише в тій діяльності, що відповідає її внутрішній природі: необхідно навчально-виховний процес будувати відповідно до природних задатків дітей, залучати їх до тієї чи іншої діяльності залежно від можливостей, інтересів та здібностей. Внутрішню природу людини можна виявити шляхом уважних спостережень за особливостями її поведінки.

Г.Сковорода переконаний, що любов та віра дають людині можливість вийти за межі свого тлінного, звичайного „я“, живлять її душу, наповнюють творчою енергією, спрямовують на шлях творчого буття. Антиподами оптимізму, якому властиві любов та віра, є протилежні за своїм впливом на людину відчуття суму, туги, страху, тоді як запорукою здоров'я душі є радість. Оптимістичне бачення життя втілюється не тільки у духовних шуканнях, у сердечній радості, а й у праці, яка приносить внутрішнє задоволення і душевний спокій та є обов'язковою умовою самореалізації людини. Шляхами до щастя вчений вважав „обмеження бажань, відкидання зайвого, загнущання примхливої волі, працелюбність, виконання обов'язків, до яких промисел Божий кого приставив, не за страх, а на совість“ [6, с. 20], а джерелом нещастя для нас є наша безпорадність. „Шукаємо щастя по краях, по віках, по становищах, а воно скрізь і завжди з нами“ [6, с. 231]. На думку філософа, кожна людина може досягти успіху та навчитися радіти життю лише в тій діяльності, яка відповідає її внутрішній природі, шляхом самопізнання, неймовірної роботи над собою, пошуку істини.

У своїх працях В. Франкл стверджує, що оптимістичному ставленню до життя сприяє знайдений людиною його сенс. В.Франкл висунув і підтвердив гіпотезу, що сенс життя потрібно не просто шукати, а досягати; його відсутність породжує у людини так званий стан екзистенціального вакууму. Реалізуючи сенс свого життя, людина реалізовує саму себе [8, с. 15].

Філософ розкривав оптимізм через поняття „щастя“. На його переконання, відчуття щастя не може бути метою, до якої прагне людина, а являє собою явище, яке супроводжує досягнення мети. Людина, яка робить

щастя предметом своїх устремлінь, втрачає причини для нього, і воно зникає. Отже, як вважав В. Франкл, прагнути щастя не можна. Успіх і щастя мають прийти самі, а нестача успіху не означає втрату сенсу життя. Подібно до щастя результатом усвідомленого людиною сенсу життя є її самоактуалізація.

Життя може зробити змістовним радість, але лише тоді, коли людина визначає сенс свого життя. Людина повинна любити життя, визначити мету власного існування, усвідомивши свою неповторність і унікальність.

Проблема сенсу життя є особливо гострою в підлітковому віці, коли молоді люди у своїх духовних пошуках раптом починають розуміти всю неоднозначність людського існування.

Правомірним, на наш погляд, є твердження В. Франкла про те, що втілення і виявлення в роботі людини тих неповторних рис, які становлять індивідуальність особистості і наповнюють смислом і радістю її життя, залежать не від соціального статусу, професії, якою займається людина, а від неї самої.

У контексті нашого дослідження цінними є погляди К.Г. Юнга, який вважав, що при фрустрації людини в процесі онтогенетичного розвитку, коли не відбувається задоволення потреб, з'являються різні негативні переживання: роздратування, розчарування, зневіра, тривога, відчай. Фрустрація виникає у ситуаціях конфлікту, коли задоволення потреби наштовхується на непереборні перепони, які важко здолати. Це є причиною нервових станів особистості і негативно впливає на її оптимістичне ставлення до життя.

Ця думка була розвинута представником української діаспори

О. Марденом у праці „Воля і успіх“ та полягає у тому, що кожна людина повинна себе виховувати і працювати так, щоб вміти переборювати перешкоди, досягати мети, успіху в житті. На думку науковця, слабкі люди очікують сприятливих обставин, а сильні створюють їх самі. Справа, в якій людина хоче бути успішною, має відповідати її здібностям і бажанню, її слід починати з „найнижчого щабля“ [5, с. 66]. Таємниця успіху великих людей полягає в їх витривалості й непохитній волі. Коли людина має силу волі, постійно вдосконалюється і обов'язково досягне щастя. О. Марден, зокрема, звертає увагу на велику роль сили волі у досягненні життєвої мети. [5, с. 39].

Згідно з дослідженнями Р. Стівенсона, Дж. Кіна і Ф. Найта під впливом ставлень, виявлених іншими людьми стосовно учня, відбувається формування поглядів та установок особистості, її оптимістичного ставлення до життя. Позитивні висловлювання батьків, вчителів, друзів на адресу учнів зміцнюють установки на позитивне сприйняття життя; у майбутньому їм вдається успішніше і легше діяти у потрібному напрямі.

Поразки, невдачі у минулому негативно впливають на віру в успіх, а, отже, й на ставлення до життя. Після серії невдач людина втрачає впевненість у собі, очікує поразки і в наступних спробах. Ось чому важливим є досягнення навіть невеликих позитивних результатів у діяльності. Досягнення певної проміжної мети, як вважає О.М. Леонтьєв, створює ситуацію успіху, посилює мотивацію людини.

На думку К.Тернер, мета нашого життя полягає в тому, щоб любити життя і реалізувати закладений в нас потенціал. Більшість не використовує власних можливостей.

Відповідно до позицій А. Колодного оптимістичне ставлення до життя базується на єдності певного емоційно-психічного стану людини і певної сукупності її поглядів. В узагальненій формі оптимістичне ставлення до життя охоплює такі найбільш складні і значущі для життєдіяльності людини почуття, як бадьорість, впевненість, життєрадісний настрій. Саме через них розкривається особливість активного ставлення людини до життя, до навколишнього світу [3]. Вважаємо правомірною і обґрунтованою думку вченого, що життєвий оптимізм людини вимірюється не кількістю прожитих років, а характером її життєвої позиції.

За висновками М. Зелігмана поділ людей на категорії оптимістів і песимістів є цілком виправданим. Оптимістичність людини значно впливає на її життя: люди з оптимістичним ставленням до життя частіше приймають на конкурсні посади, ніж тих, хто має песимістичний настрій; вони мають краще здоров'я, довшу тривалість життя, рідше впадають у депресії, частіше досягають успіхів. На думку науковця, песимістів можна навчити, як стати оптимістами. М. Зелігман зазначає, що в основі формування нашого оптимістичного ставлення до життя лежать реальні кризи, через які ми проходили у дитинстві. Щодо успіхів, то песимісти не використовують повністю свій потенціал, а оптимісти, зазвичай, перевершують його. Однак слід наголосити на важливій позитивній властивості песимістів: вони краще відчують реальність. Навчитись оптимістично міркувати під час невдач означає зуміти позбавитися депресії. Оптимістичне ставлення до життя допомагає особистості досягати поставлених цілей.

Оптимістичне ставлення до життя, яким пройняті всі сфери життєдіяльності людини на Заході, має свої особливості – воно надмірно раціоналістичне і прагматичне. Переконавання у тому, що досягнення цілей і всіх перешкод на шляху людини залежить тільки від її внутрішніх сил, основна ідея праці П. МакГро „Стратегії життя“.

Чим позитивніше уявлення людини про себе, як стверджує А. Калашин, тим оптимістичніше у неї ставлення до життя. Більшість людей вважає себе невдахами, які незадоволені життям та собою. Плануючи справу, такі люди часто зосереджуються на поразці, забуваючи, що жодна важлива справа не виконувалася людьми без віри в успіх. Тому вчений рекомендує сформулювати позитивне уявлення про себе. Максвел Мольц пропонує для цього використовувати позитивне мислення. Суть його полягає в тому, щоб, з одного боку, змінювати позитивний образ власного „я“ під впливом успішних вчинків, а з іншого – допомогти вистояти під час невдачі. Людина з оптимістичним ставленням до життя за жодних несприятливих обставин не зневіриться в собі,

обов'язково передбачить свої прорахунки наступного разу. Успіхи підкріплюють „Я-концепцію“ такої людини, невдачі виконують коригуючу функцію.

Люди з оптимістичним ставленням до життя – позитивно налаштовані і завжди досягають поставленої мети. Вони вірять в успіх, а підсвідомість лише виконує закладену в неї програму. Такі люди щасливі: легко переживають невдачі, всією душею радіють успіхам і надійно захищені від невротичних захворювань.

Однією з умов успішного переведення виховних цілей у перспективу життєдіяльності, за переконанням І.Д. Беха, є орієнтація педагога на виховання успіхом. Адже неможливо формувати позитивну особистість у діяльності, яка приносить людині постійні невдачі. Лише успіх формує в ній достатню віру в себе [1].

На думку Я. Корчака, діти, як і дорослі, повинні переживати радість подолання труднощів, досягнутих успіхів, працею здобутих перемог, постійно прагнути нових успіхів і досягнень: „Якщо ви вмiєте визначати радість дитини і її силу, то повинні помітити, що найвищою є радість подоланих труднощів, досягнутої мети, відкритої таємниці, радість триумфу і щастя самотійності...“ [4, с. 39].

Цілком обґрунтовано зауважував К.Д. Ушинський, що не одна талановита, нервова і вразлива дитина стала тупою і ледачою саме тому, що в ній передчасними спробами підірвано впевненість у своїх силах, необхідну людині в будь-якій справі [9]. Все залежить від успіху перших спроб і поступовості наступних, від оптимістичної налаштованості.

На важливій ролі волі і характеру у вихованні оптимістичного ставлення до життя наголошував і Г. Ващенко. На його переконання, воля включає свідоме встановлення мети. Тоді всі сили людини діють в одному напрямі, і це забезпечує їй успіх у житті й діяльності. Таку людину не зупиняють перешкоди: вона переборює їх і не впадає у відчай, оскільки оптимістично вірить у свої сили й свою перемогу.

Даючи відповідь на запитання про те, що збуджує інтерес дитини до радості, Т. Шацький логічно обґрунтовує залежність інтересів від чітко усвідомлених власних успіхів [10, с. 223].

Оптимістичне ставлення до життя, віра в позитивні можливості дитини було основою діяльності А. Макаренка, який розробив актуальну до наших часів програму ставлення до особистості вихованця.

У навчально-виховному процесі потрібно використовувати такі методи, які зробили б життєдіяльність радісною, цілеспрямованою, щасливою. А. Макаренко у своїй педагогічній теорії і практиці активно використовував передусім радість і обґрунтовану ним систему перспективних ліній, яка передбачала існування постійного цілепокладання. Сутність і значення дитячої радості полягає в тому, що вона є найважливішим засобом перетворення важких обов'язків дитини на джерело та стимул творчої життєдіяльності та оптимізму. Організована педагогами дитяча радість вносить у життя дітей необхідний елемент задоволення; саме цей метод необхідний для виховання оптимістично налаштованих, бадьорих і життєрадісних людей.

В.О. Сухомлинський створив у 1960-х роках „школу радості“, де на той період було найповніше розкрито бачення людини в „оптимістичній перспективі“, з оптимістичним ставленням до життя. Саме внутрішній світ людини, її світобачення і світовідчуття стають основою педагогічної взаємодії між вихователем і вихованцем. Найголовніші чинники успіху виховання – оптимістичне ставлення до життя та віра в дитину. У цьому

В.О. Сухомлинський бачив джерело творчої енергії, психічної рівноваги, здоров'я вихователя й вихованця. Педагог підкреслював взаємозалежність і взаємовплив успіху і оптимістичного ставлення до життя.

За спостереженнями В.О. Сухомлинського, відчуття радості успіху справляє на дитину чималий стимулюючий вплив. «Вона переживає хвилююче почуття радості, вона торжествує, переживає незабутні хвилини відкриття... Так, уся справа у вірі в свої сили, в емоційному стимулі» [7, с. 511].

Педагогічна мудрість виховання полягає у тому, щоб дитина ніколи не втрачала віру у свої сили, не відчувала, що в неї нічого не виходить. „Оптимізм, життєрадісне світосприймання, почуття впевненості у своїх силах – це, образно кажучи, світлий вогник, який осяває шлях дитині. Погасне цей вогник – і дитина опиниться в мороку, у самотині, її охопить безвихідна туга і безнадія“ [7, с. 512].

Сучасні підходи до виховання оптимістичного ставлення до життя є неоднозначними. Погляди дослідників розходяться стосовно поняття оптимістичного ставлення до життя, його структури, функцій та властивостей.

У процесі виховання оптимістичного ставлення до життя

Ш.О. Амонашвілі створює ситуації успіху за допомогою методів контактних заохочувальних і конфіденційних дій.

На думку Н. Самоукіної, потрібно не завищувати самооцінку під час успіху і не занижувати під час невдачі. Вона впевнена: навіть у найскрутніший період життя можна не існувати, а радіти кожному дню, бути оптимістами, сильним і впевненим у власному майбутньому. Життєва позиція має бути обов'язково активною: потрібно не тільки допомагати людям, а й втілювати власні бажання, досягати поставлених цілей, прагнути до реалізації інтересів.

Як стверджує Н. Гітун, оптимістичне ставлення особистості до життя може існувати у двох формах: у когнітивній формі світорозуміння, вираженого мовою понять, та у формі світопереживання, вираженого в емоціях. Переживання характеризує великий спектр емоційно-психічного стану суб'єкта, який відображає та виявляє цілісний акт його ставлення до світу. Вчений визначає оптимістичне ставлення до життя як спосіб життя, як життєтворчість.

За переконаннями О. Киричука, оптимістичному ставленню до життя сприяє самореалізація, яка конкретизується через самовираження, самоствердження, самоактуалізацію. Одним із компонентів „Я-концепції“ – системи уявлень про себе, на основі яких вона будує свої відносини зі світом і собою, є аксіологічний (оціночний) – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу, самовизначитися – як результат пошуку й знаходження сенсу життя.

У своїх дослідженнях С. Грабовська та О. Киричук виділяють два важливих типи мотивації поведінки, які впливають на оптимістичне ставлення до життя, – мотивацію успіху та мотивацію страху невдачі. Мотивація на успіх – позитивна. В основі активності людини, яка розпочинає справу, лежать надія на успіх і потреба в його досягненні. Мотивація на невдачу є негативною і визначає активність людини, спрямовану на уникнення осуду, покарання. Ще не розпочавши справу, людина вже боїться можливої невдачі, зовсім не сподіваючись на досягнення успіху. Як стверджують вчені, особи, спрямовані на успіх, активні, ініціативні, є оптимістами. Якщо їм трапляються перешкоди, вони шукають шляхи їх подолання. Продуктивність діяльності, активність може не залежати від зовнішнього контролю. Такі люди відрізняються наполегливістю в досягненні мети, схильні планувати своє майбутнє на далеку перспективу.

Висновки. Таким чином, дослідження генези виховання оптимістичного ставлення до життя у філософії, психології, педагогіці засвідчує, що у сучасній науці ще не має загального розуміння сутності оптимістичного ставлення до життя, хоча процес визначення основних складових, а також пошук найбільш адекватних методів і прийомів його виховання тривають. Подальшого дослідження потребують інноваційні форми і методи виховання оптимістичного ставлення до життя у старших підлітків.

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: [науково-методичний посібник] / Іван Дмитрович Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Эразм Роттердамский. Философские произведения / отв. ред. [и предисл.] В.В. Соколов; пер. и коммент. Ю. М. Каган; [Акад. наук СССР, Ин-т философии]; Акад. наук СССР, Ин-т философии. – М. : Наука, 1987. – 703 с.
3. Колодний А.М. Оптимізм радянської людини / Анатолій Миколайович Колодний. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1984. – 88 с.
4. Корчак Я. Як любити дітей / Януш Корчак. – К.: Рад. Школа, 1976. – 159 с.
5. Марден О. Воля і успіх / Орисон Марден; пер. В. Приходько. – [б. м.] : На чужині, 1947. – 108 с.
6. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / Григорій Сковорода. – Львів : Світ, 1995. – 528 с.
7. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / Василь Сухомлинський – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 4. – 654 с.
8. Франкл В. Человек в поисках смысла / Виктор Франкл / Общ. ред. Л.Я. Гозмана. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
9. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. / Константин Дмитриевич Ушинский / Ред. М.И. Кондаков и др. – М.: Педагогика, 1988. – Т. 1. – 1988. – 414 с.
10. Шацкий С.Т. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. / Станислав Теофилович Шацкий / Под ред. Н.П. Кузина и др. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1. – 304 с.

